

НЕДЕЉКА ЉАМИЋ—ВАЛОВИЋ

МИНИЈАТУРНИ СУДОВИ У РАТИНСКОМ КЕРАМИЧКОМ ИНВЕНТАРУ И НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПРАТЕЋЕ ПОЈАВЕ

Сондажна истраживања, која су од 1980. до 1983. године вршена на вишеслојном каснонеолитском локалитету „Дивље поље“ у Ратини,¹ резултирала су великим бројем покретних археолошких налаза, а пре свега керамичког посуђа, међу чијим облицима срећемо и минијатурне судове као типичне пратиоце керамичке продукције винчанске културне групе.²

Већина ових карактеристичних налаза потиче из напуштених полуукопаних земуница, које су у каснијим фазама живота насеља биле секундарно употребљене као отпадне јаме у моменту када се, уместо земуница, почињу употребљавати надземни стамбени објекти. На основу типолошке анализе, овај период припада фази Винча—Плочник I — када су у ратинском насељу заступљени судови fine и грубе фактуре.

По својој типологији, минијатурни судови из Ратине могу се сврстати у две основне групе. Прву групу чине минијатурни судови, у ужем смислу, са јасно издиференцираним облицима, чиме је њихов целокупни изглед конкретно детерминисан, па их мо-

жемо уврстити у поједине групе посуђа као што су пехари (кат. бр. 1), флаше (кат. бр. 2), лонци (кат. бр. 3), амфоре (кат. бр. 4) и питоси (кат. бр. 6). Другој групи минијатурних судова припадају мање-више аморфни облици, код којих је функција задовољена постојањем основног реципијента, по правилу начињеног простим убомом прста у сферично формирану масу иловаче (кат. бр. 5).

Прва група минијатурних судова из Ратине се, на даље, карактерише, не само издиференцираном профилацијом, већ и релативно прецизним приказивањем таквих детаља као што су рожасте и тракасте дршке на амфорицама и питосима (кат. бр. 4, 6) или појавом левкасто — шупље стопе на минијатурном пехару (кат. бр. 1). Код ове групе није занемарена ни биконична профилација, чиме се закључно ови судови јављају као минијатурне варијанте судова у нормалној величини.

Минијатурни судови, у ужем смислу, који су до сада познати из винчанског насеља у Ратини, по правилу нису украшавањем. Изузетак представља један примерак цилиндричног облика, на чијим се зидовима, као и на дну, налази урезани орнамент плетера (кат. бр. 14). Судови обе групе су рађени у фактури која варира од грубе до добре у различитим тоновима печења од црвене до сиво-црне боје.

Када је реч о величини и функцији минијатурних судова, морамо да подвучемо да се и у Ратини, као и у самој Винчи, јављају две групе малих судова. То су, пре свега, минијатурни судови у ужем смислу, чије димензије не прелазе 4—5 см, а који својим особинама не указују на могућност њихове практичне примене. Уз то, појављује се већи број биконичних зделица са кратким цилиндричним вратом, које се својим димензијама приближавају минијатурним судовима, али су прављене тако да могу имати и утилитарну функцију, па их, на основу тога, према Корошецу,³ можемо уврстити у тзв. прелазни тип ваза. Ове судове срећемо у различитој фактури, а код њих се јавља, као нови моменат, и украшавање канелуром (кат. бр. 12), која је као орнамент највише заступљена и на керамичким облицима нормалног реда величине у Ратини.

Чињеница је да минијатурни судови, као и судови прелазног типа, налазе своје паралеле у керамичкој продукцији нормалног реда величине, која се јавља у истим културним слојевима заједно са својим минијатурним репликама. Тако су до сада констатовани конични пехари на шупљој левкастој стопи, питоси и лонци са тра-

кастим дршкама, судови са рожастим дршкама, као и велики број биконичних здела са цилиндричним вратом, док се као пандан схематизованим минијатурним реципијентима срећу и полуспецифичне зделе у различитој фактури.

Због своје специфичности, међутим, минијатурно посуђе из Ратине не можемо сагледати у целини у колико при том занемаримо неке карактеристичне пратеће појаве које се одражавају на налазима из истих затворених целина у којима су, иначе, налажени и сами минијатурни судови. Шире узевши, минијатурни облици се у ратинској керамичкој продукцији не јављају искључиво у групи посуђа, већ их срећемо и у области производње предмета од terrakotte, који према резултатима археолошких истраживања, потичу од истих мајстора и из истих керамичких пећи.⁴ Тако су у Ратини нађене једна стојећа, антропоморфна мушка фигурина (кат. бр. 15) и једна фрагментована зооморфна фигурина (кат. бр. 16), које, по својим димензијама, фактури и квалитету израде, не одступају од манира израде минијатурног посуђа. Оне, својом појавом у истим слојевима у којима су нађене и антропоморфне фигурине, које својом величином одговарају димензијама стандардних серија винчанске пластике, сведоче да вероватно треба да буду — попут минијатурних судова — издвојене у посебну групу и посебно третиране у оквиру винчанске културне групе.

Са друге стране, у Ратини, до сада, нису откривени минијатурни жртвеници какви су познати из Винче, па се морамо задовољити чињеницом да су, заједно са осталим предметима, којима се, по правилу, придаје култни карактер, налазе жртвеници реда величине 10 см. који се тиме приближавају нашој групи судова прелазног типа. Примерци откривени у Ратини типолошки имају директне паралеле у налазима из Винче, и међу минијатурама и у примерцима истог реда величине. Тако, на пример, наш жртвеник у форми округле софре на четири ножице (кат. бр. 18) налази своју паралелу у Винчи на коти 6,3 м,⁵ коритасти жртвеник инв. бр. А 173 (кат. бр. 17) — у минијатури нађеној у Винчи на коти од 3 м, а своју директну аналогију на коти од 2,3 м.⁶

Закључно, можемо констатовати да минијатурни судови у Ратини представљају аутохтони производ узрокован потребама култа и ритуалних радњи, које су практиковане у овом насељу млађе фазе винчанског културног комплекса.⁷

КАТАЛОГ

I — МИНИЈАТУРНИ СУДОВИ

1. *Минијатурни пехар*. Цео, добро очувани минијатурни пехар на пуној цилиндричној ноzi, са левкастом удубљеном стопом. Горњи реципијент је коничан и тањих зидова. Пехар је рађен у доброј фактури са пригачаном површином и печен је у црно-мрким тоновима. Дим: в. 5,1 см, пр. рец. 4 см, пр. стоп. 3 см. Ратина 1982/1, дно објекта 12. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 176; Таб. I, 1.

2. *Минијатурна флашица*. Цела минијатурна флашица, светло-црвене боје, са јасно издвојеним цилиндричним вратом и профилисаним раменом. Део суда који је био изложен већој температури показује трагове горења. Суд има биконичну форму док реципијент не прати линију спољног зида, већ је урађен утискивањем прста у глину. Дим: в. 4,5 см, ш. 3,5 см. Ратина 1982/1, објекат 12, XIII от. сл. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 212; Таб. I, 2.

3. *Двоухи лончић*. Двоухи цилиндрични лончић са две наспрамне тракасте дршке, светло-црвене боје печења. Зидови суда су неравни док су дршке начињене извлачењем из основне масе и перфорацијом помоћу танке алатке пре печења. Реципијент својим обликом прати основни облик суда сужавајући се нешто више ка дну. Дим: в. 4,8 см. ш. 3,9 см. Ратина 1980/1, сонда Б IV о. сл. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 133; Таб. I, 3.

4. *Биконична амфорица*. Минијатурна биконична амфорица са правилним реципијентом направљеним кружним убудом прста. Са обе стране суда извучена је по једна рожаста дршка. Унутрашњост реципијента прати спољашњи профил посуде. Суд је грубе фактуре, мрко-црвене боје. Дим: в. 2,4 см. ш. 3,5 см. Ратина 1982/1, објект 12, VI о. сл. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 177; Таб. II, 1.

5. *Зделица*. Минијатурна глобуларна зделица плитког реципијента направљеног убудом прста. Фактура ове посуде је груба док је боја печења јарко црвена. Дим: в. 2 см. преч. 3,5 см. Ратина 1982/1, објекат 12. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 175; Таб. II, 2.

6. *Минијатурни питос*. Фрагментовани минијатурни суд са једном очуваном тракастом дршком, највероватније представља питос са две наспрамне дршке. Очувани део суда је коничног облика, који сугерише оштро профилисано раме. Суд је грубе фактуре сиво-црне боје печења и пригачаних зидова. Дим: оч. в. 4,3 см. пр. дна. 2,5 см. Ратина 1983/2. Д 6, IV квн. III о. сл. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 362; Таб. II, 3.

7. *Биконична здела*. Фрагментована биконична здела прелазног типа са релативно дугим вертикалним вратом, дугачког доњег и кратког горњег конуса. Дебљина зидова посуде је изненађујуће велика, тако да се стиче утисак да реципијент има у ствари цилиндричну форму са благо угнутим дном. Зидови посуде су пригачани, а на њој је изведен орнамент у „blacktopped“ техници, тако да боје варирају од мрко-сиве до потпуно црне. Дим: в. 4,4 см. пр. 6,5 см. Ратина 1980/1. Случајни налаз. Збрка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 121. Таб. III, 1.

8. *Биконична здела*. Фрагментована биконична здела прелазног типа, са кратким, нешто разгрнутим, вратом и слабо задебљалим ободом. Зидови посуде су јако дебели, а спољне и унутрашње површине су пригачане. Реципијент прати форму суда, тј. његову биконичност. Суд је рађен од добро пречишћене земље и добро је печен у црној боји. Дим: в. 3,5 см. пр. 5,5 см. Ратина

1980/1. Сонда Б IV о. сл. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 118. Таб. III, 2.

9. *Биконична здела*. Фрагментована биконична здела прелазног типа, са кратким, нешто разгрнутим, вратом и слабо задебљалим ободом. Зидови посуде нарочито задебљали у пределу састава конуса. Суд је рађен од лоше пречишћене земље, са великом количином речног песка. Унутрашњост посуде показује трагове равнања док је реципијент заобљен и не прати спољну линију суда. Дим: в. 3,6 см. пр. 6,5 см. Ратина 1980/1. Сонда Б IV от. сл. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 119. Таб. III, 3.

10. *Биконична здела*. Фрагментована биконична здела прелазног типа, са релативно дугим вратом, који се слабо одваја од горњег конуса. Зидови посуде су дебели док реципијент има коничну форму са полусферичним дном. Суд је грубе фактуре, са доста ситног речног песка. Површина суда је поравната без глачања. Суд је сиво печен и не носи трагове орнамената. Дим: в. 5,2 см. пр. 6 см. Ратина 1983/2. Ф 6, II квн. III о. с. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 428; Таб. IV, 1.

11. *Биконична здела*. Фрагментована биконична здела прелазног типа, са дугим доњим и изразито кратким горњим конусом, релативно дебелих зидова. Посуда је у грубој фактури са доста крупног речног песка. Зидови посуде су споља пригљачани и мрко-црних тонова печења. Орнамената нема. Дим: в. 4,5 см. пр. 7,3 см. Ратина 1982/1. Г 9, објекат 7. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 429. Таб. IV, 2.

12. *Биконична здела*. Фрагментована биконична здела прелазног типа, благе профилације, са кратким вертикалним вратом и заобљеним ободом. Зидови посуде су релативно дебели. Реципијент прати биконичну форму посуде. Боја посуде је мрко-црвена, при чему доњи конус споља и изнутра поседује слој црног фирниса. Посуда је споља пригљачана и украшена веома размакнутим канелурама. Са унутрашње стране је доњи део реципијента, углачан до високог сјаја. Дим: в. 5,3 см. пр. 7,5 см. Ратина 1982/1. објекат 12, XI о. с. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 337; Таб. V, 1.

13. *Биконична здела*. Фрагментована биконична здела прелазног типа, са слабо наглашеним вертикалним кратким вратом. Посуда има дугачак доњи и кратак горњи конус. Зидови посуде су дебели, а реципијент својом полусферичном формом одступа од спољног облика посуде. Посуда је рађена у лошој фактури, са доста крупног речног песка, црно-мрке боје печења и без орнамената. Дим: в. 3,5 см. пр. 6,5 см. Ратина, случајни налаз. Приватна збирка Љ. Здравковића из Краљева. Таб. V, 2.

14. *Цилиндрична ваза*. Дубља цилиндрична минијатурна ваза, грубе фактуре, сиво-мрке боје печења. На зиду и дну изведен је орнамент плетера техником урезивања. Овај орнамент можда указује на то да прототип ове минијатурне вазе не треба тражити у керамичкој продукцији, већ у производима корпарства. Дим: в. 4,2 см. ш. 4 см. Ратина 1983/2, Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 435, Таб. VI, 1.

II — ФИГУРИНЕ

15. *Антропоморфна статуета*. Минијатурна антропоморфна статуета, црвено-црне боје печења. Тело је стубасто, са благо наглашеним глутеима и јасно назначеним мушким гениталијама. Руке су представљене у виду хоризонтално раширених патрљака. Глава схематизована у форми птичијег лица. Дим: в. 4,5 см. Ратина 1982/1, објекат 12. Збирка арх. од. Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 160, Таб. VI, 2а, 2б, 2ц.

МИНИЈАТУРНИ СУДОВИ У РАТИНСКОМ КЕРАМИЧКОМ ИНВЕНТАРУ И НЕКЕ
КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПРАТЕЋЕ ПОЈАВЕ

16. *Зооморфна статуета*. Фрагментована зооморфна статуета, добре фактуре, првене боје печења. Очувано је грацилно тело животиње док места одбијања показују да је она, поред представа ногу и главе, имала и представу репа. Према месту фрагментовања, може се закључити да је предња десна нога животиње била у искораку. Дим: оч. в. 2 см. оч. д. 5 см. Ратина 1983/2, објекат 14. Збирка арх. од Народног музеја у Краљеву; инв. бр. 434, Таб. VI, 3а, 3б, 3ц, 3д.

III — ЖРТВЕНИЦИ

17. *Фрагментовани жртвеник*. Жртвеник је правоугаоног реципијента, који је нешто удубљен и разливаст, са вишом задњом и нижом предњом страном. На бочним странама обод реципијента је закошен, а са стране се продужава у две широке кратке ноге. Дим: в. 3,7 см. ш. 4,8 см. д. 10,2 см. Ратина 1982/1, објекат 12. Збирка арх. од Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 174. Таб. VII 1а, 1б.

17. *Овални жртвеник*. Жртвеник овалног облика, са равном плочом на четири здепасте цилиндричне ножице. Жртвеник је рађен у доброј фактури, пригачане површине, мрко-црних тонова печења. Дим: в. 5,4 см, пр. 9,8 см. Ратина 1982/1, објекат 12. Збирка арх. од Народног музеја у Краљеву; инв. бр. А 173. Таб. VIII 1а, 1б.

НАПОМЕНЕ

1. С. Валовић, Резултати археолошких истраживања у Ратини, извештај са шестог скупа АДС, Ваљево, 1984, (у штампи).
2. М. М. Васић, Преисторијска Винча, II, Београд, 1936, стр. 167.
3. Ј. Корошец, Miniјатурне staklenice v neolitu Jugoslavije, Acta Archaeologica, IX—X, (1958—59).
4. С. Валовић, Неолитско насеље у Ратини код Краљева — прелиминарни извештај о истраживањима у кампањи 1983. године, „Археолошки преглед“, 1984 (у штампи).
5. З. Летица, Минијатурни судови из Винче, Београд, 1967, стр. 119.
6. Ibid, сл. 3.
7. Н. Љ. Валовић, Минијатурни судови из неолитског насеља у Ратини, саопштење са шестог скупа АДС, Ваљево, 1984, (у штампи).

Récipients en miniature parmi les objets en céramique de Ratina et leurs caractéristiques

Les sondages effectués à »Divlje Polje«, dans le site archéologique de Ratina, village des environs de Kraljevo, ont permis de mettre au jour un grand nombre de récipients en céramique parmi lesquels on trouve aussi de la vaisselle en miniature.

La majeure partie de ces récipients en miniature provient des couches qui appartiennent à la phase de Vinča—Pločnik I. En règle générale, ils ne sont pas ornements et leur facture est tantôt bâclée, tantôt tout à fait correcte; les tons de leur cuisson varient du rouge au gris noir.

Selon les types que ces récipients en miniature présentent, ils peuvent être divisés en deux groupes principaux. Le premier groupe comprendrait la vaisselle proprement dite, aux formes nettement distinctes: coupes, bouteilles, pots, amphores et pithos. En plus des profils tout à fait nets, les récipients de ce groupe sont caractérisés aussi par des anses en corne et en forme de queues, si bien que ce groupe peut être considéré comme une variante en miniature de la vaisselle de dimensions normales. L'autre groupe de récipients en miniature, le moins nombreux, est constitué par des formes plus ou moins amorphes, où le creux destiné à recueillir diverses substances est façonné par la pression du doigt.

Outre la vaisselle en miniature proprement dite, on a découvert à Ratina un bon nombre de petites écuelles biconiques au col cylindrique qui avaient peut-être servi à une fin utile, de sorte que l'on peut, d'après Korošec, les classer dans le groupe de récipients de transition. Ces écuelles présentent des types variés de facture et elles sont caractérisées par l'ornementation en forme de cannelures.

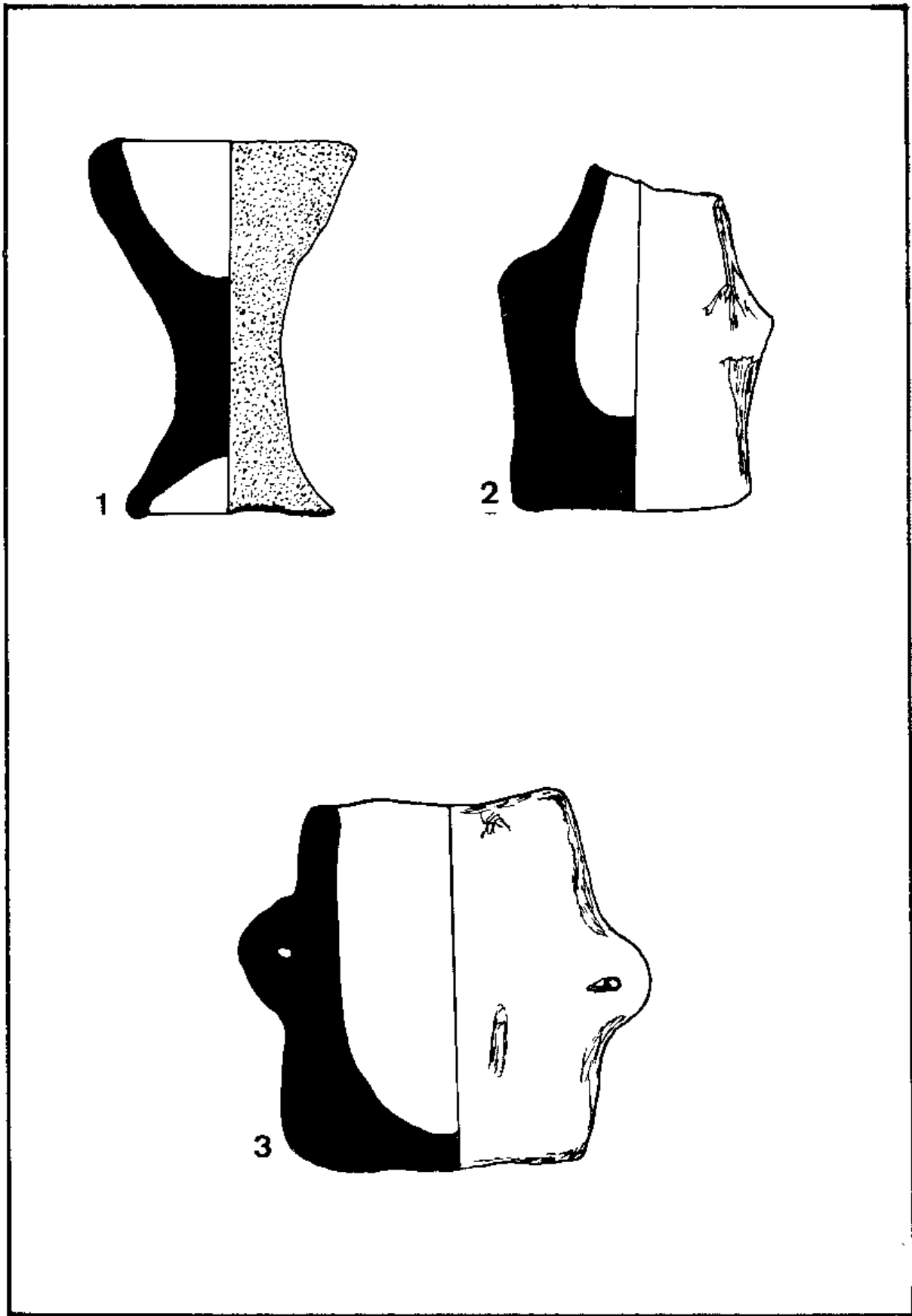
La vaisselle en miniature, de même que les récipients de type transitoire, ont des analogues dans la production d'ustensiles en céramique de dimensions normales, dans les mêmes couches culturelles.

Généralement parlant, les formes en miniature ne sont pas présentes uniquement dans la groupe de vaisselle; on en rencontre aussi bien parmi les objets d'art, produits par les mêmes ateliers de céramistes. Telles sont, par exemple, une figurine anthropomorphe représentant un homme en pied et le fragment d'une sigurine zoomorphe.

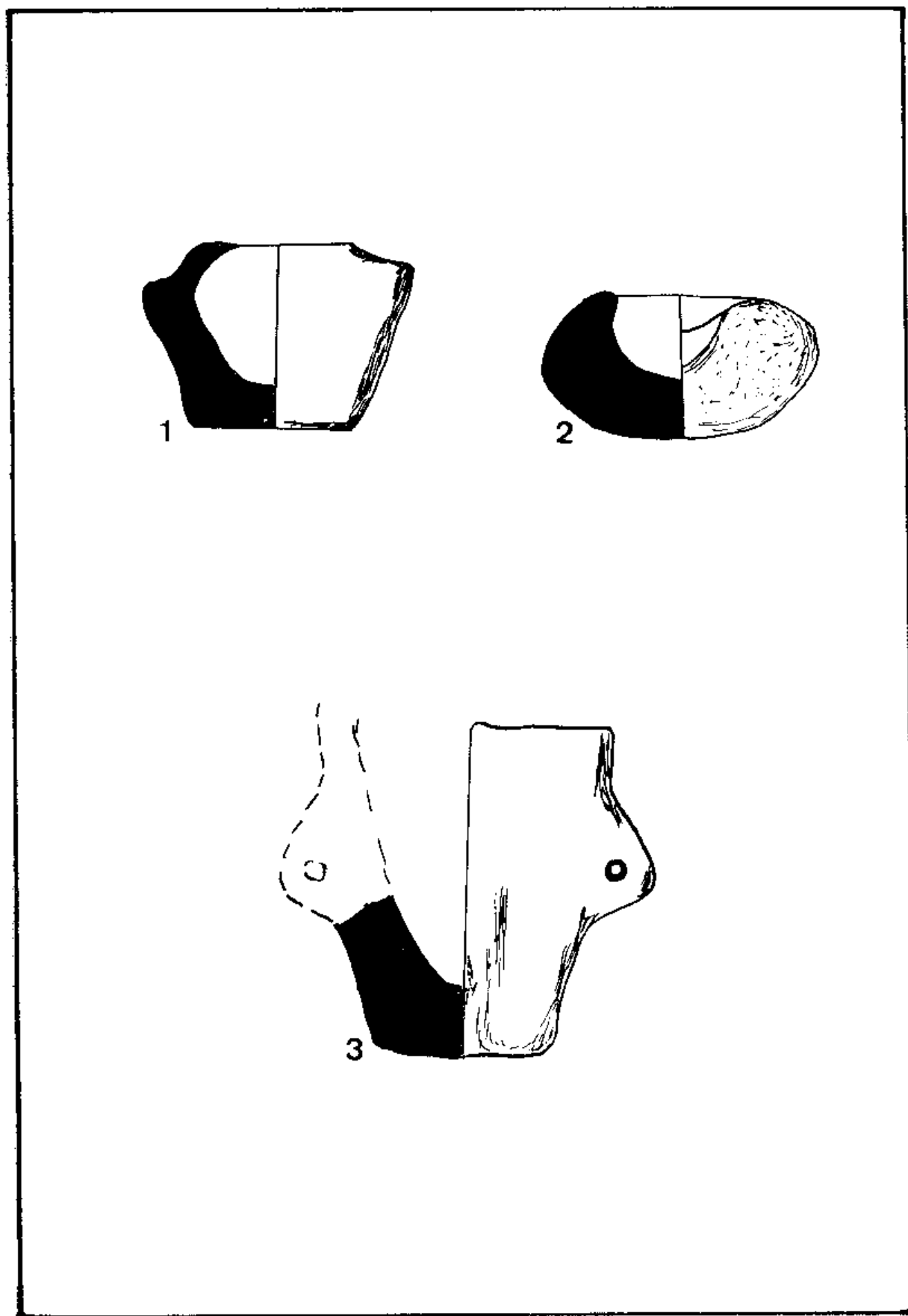
Par ailleurs, on n'a trouvé jusqu'ici à Ratina que des autels dont les dimensions sont d'environ 10 cm, par quoi ceux-ci se rapprochent du groupe de récipients de type transitoire.

On peut constater, en guise de conclusion, que les récipients en miniature de Ratina étaient des produits autochtones, imposés par les besoins du culte et des rites qui étaient pratiqués dans cette agglomération de l'horizon culturel de Vinča (néolithique tardif).

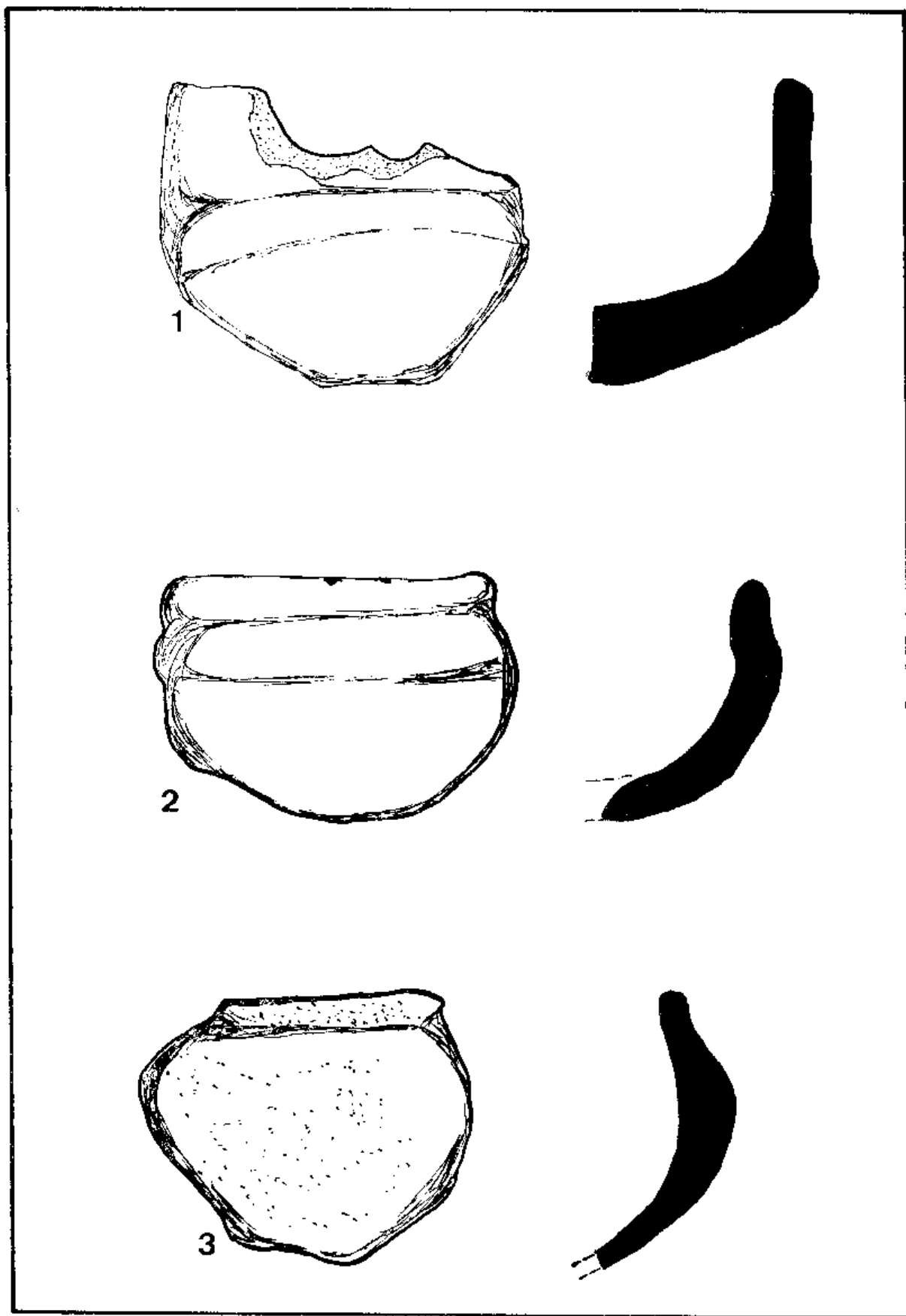

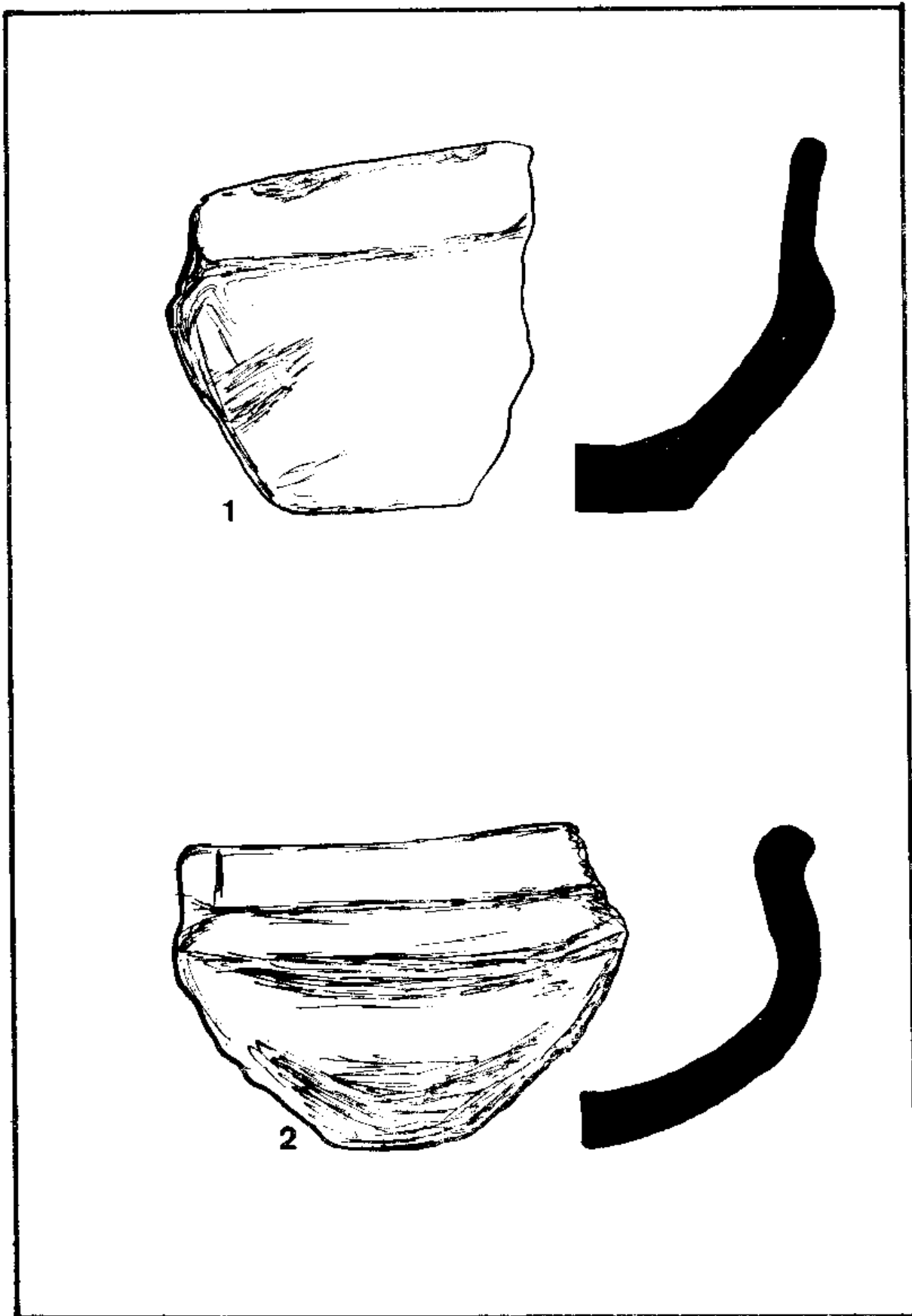
Таб. I, 1—3: Минијатурни судови из Ратине. Р = 1:1, (цртеж Н. Љ. Валовић)

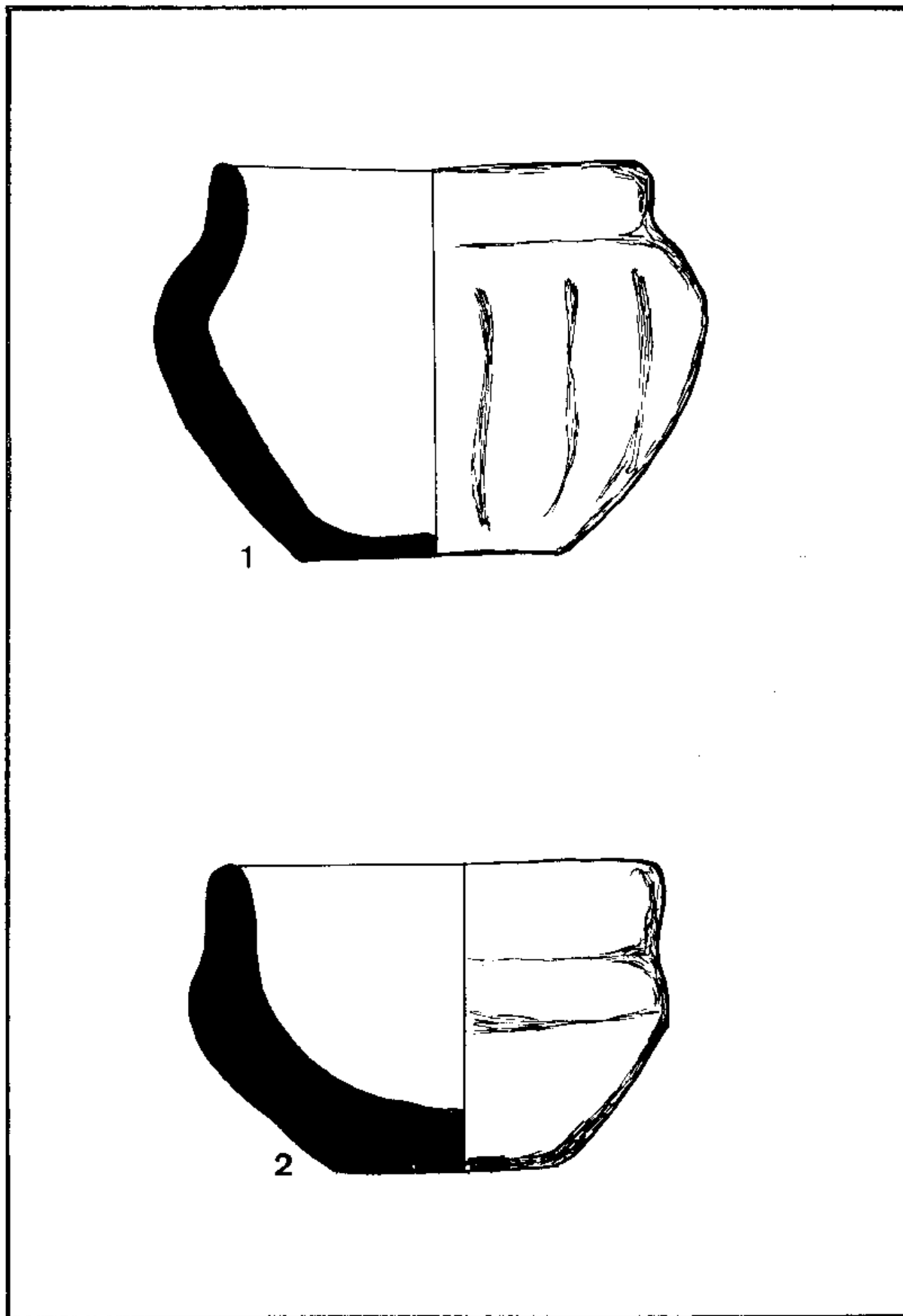
Таб. II, 1—3: Минијатурни судови из Ратине. Р = 1:1, (цртеж Н. Љ. Валовић)

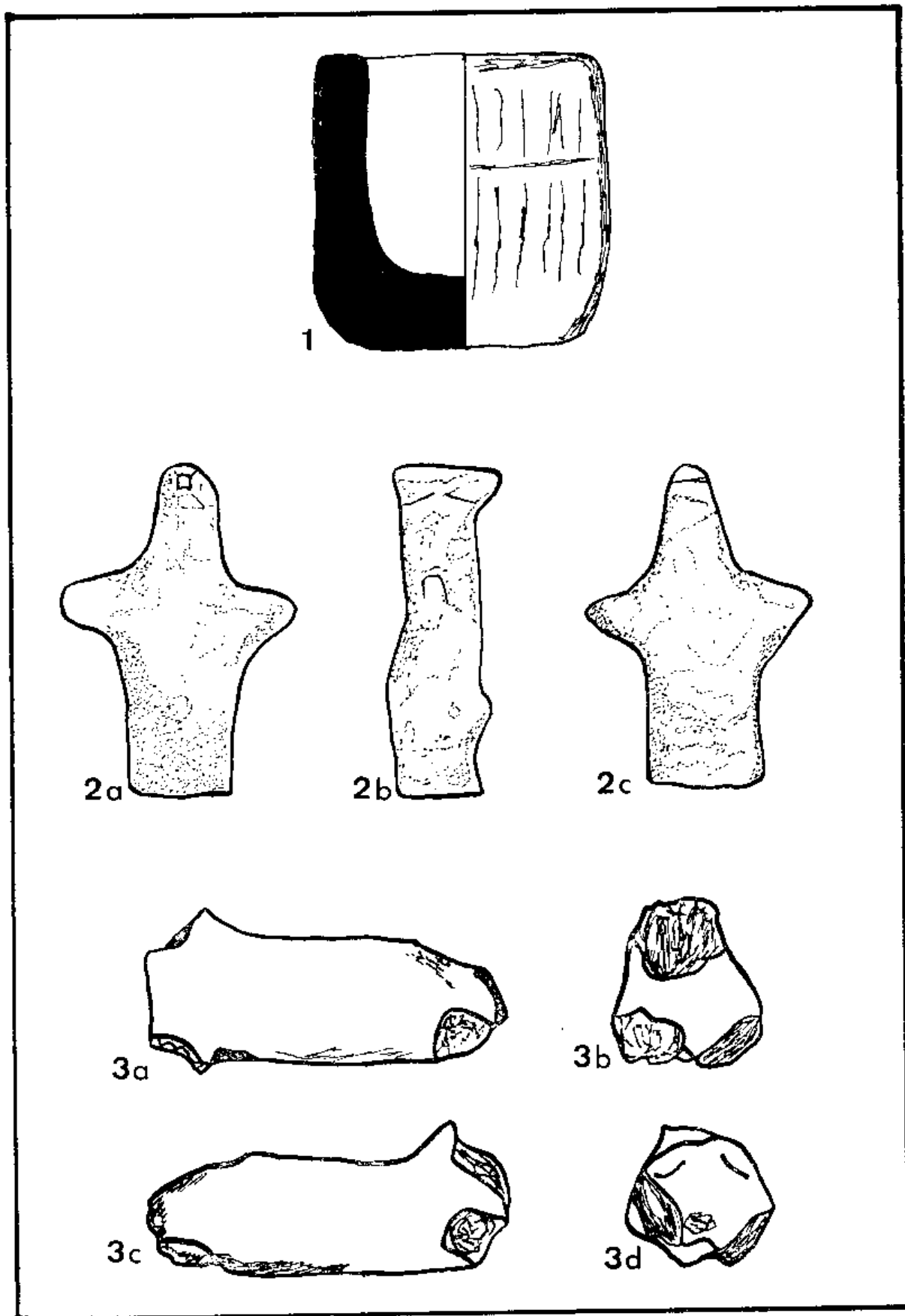
Таб. III, 1—3: Судови прелазног типа из Ратине. Р = 1:1. (цртеж Н. Љ. Валовић)

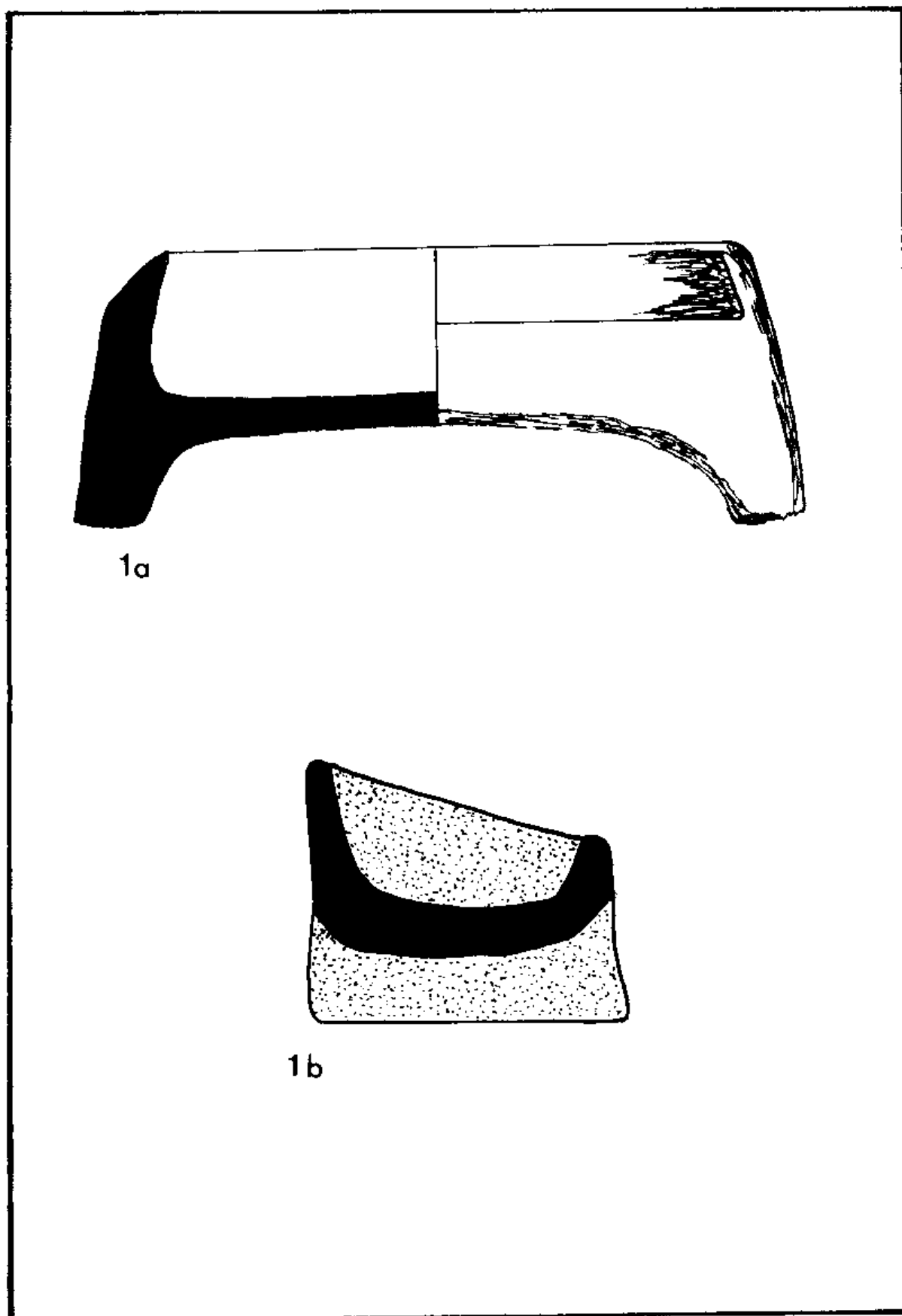
Таб. IV, 1—2: Судови прелазног типа, из Ратине. Р = 1:1. (цртеж Н. Љ. Валовић)

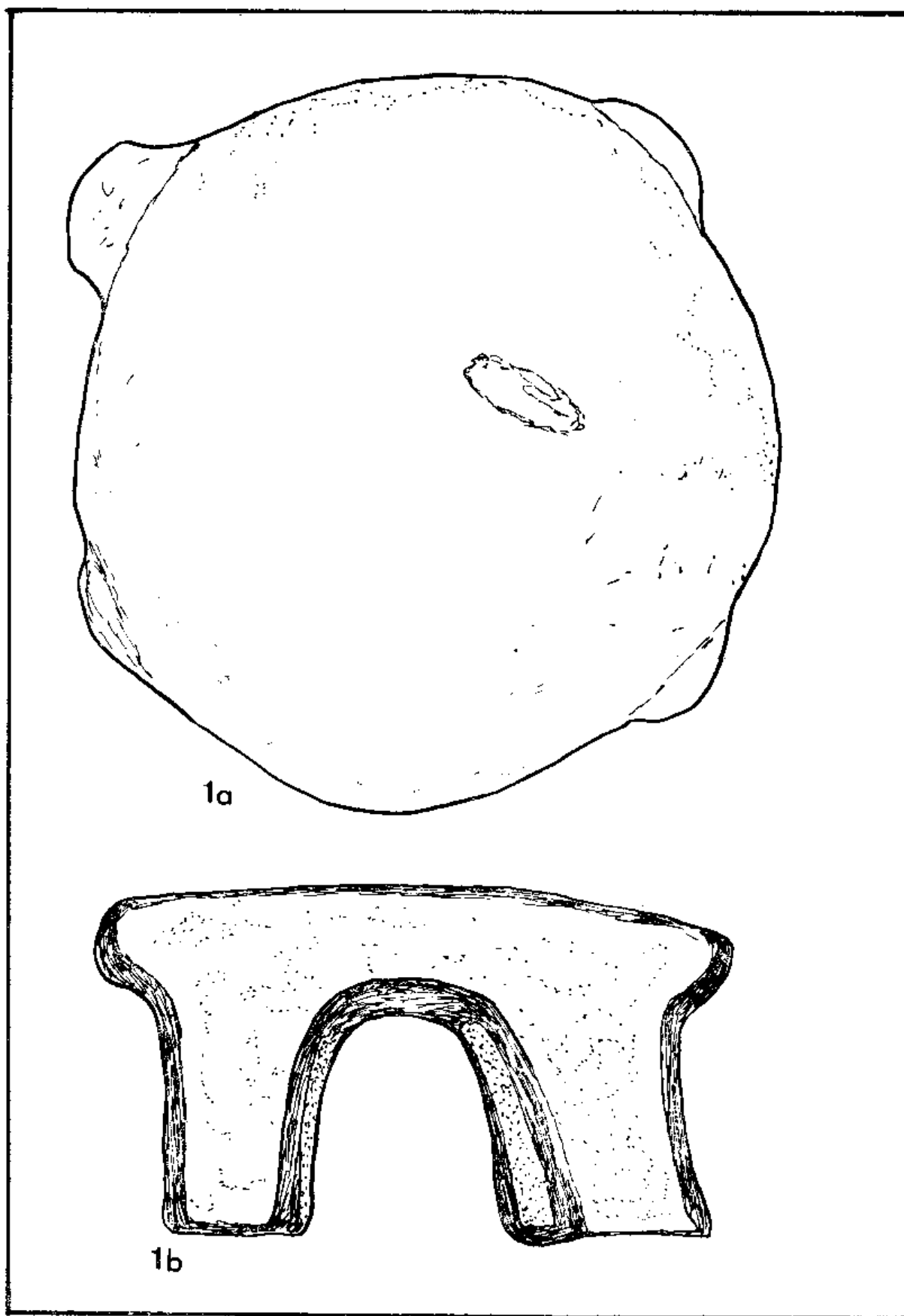
Таб. V, 1—2: Судови прелазног типа из Ратине. P = 1:1. (цртеж Н. Љ. Валовић)

Таб. VI, 1: Орнаментисани минијатурни суд;
 2: Минијатурна антропоморфна статуета
 3: Минијатурна зооморфна статуета
 Рагина, Р = 1:1 (цртеж Н. Љ. Валовић)

Таб. VII, 1а—1б: Коригасти жртвеник из Ратине. Р = 1:1 (цртеж Н. Љ. Валовић)

Таб. VIII, 1а—1б: Овални жртвеник из Рагине Р = 1:1 (цртеж Н. Љ. Валовић)